

IDA fideci

Yıl : 1966

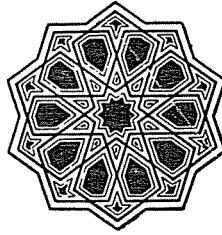

Cilt : XIV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CELÂL-ZÂDE SALİH'İN SÜLEYMAN-NÂME'Sİ *

HÜSEYİN G. YURDAYDIN

Kanunî devrinde yetişmiş bir ilim adamı olan Celâl-zâde Salih (899/1493-973/1565), bilindiği üzere, kendisi gibi bir bilgin ve aynı zamanda devrin ileri gelen bir devlet adamı olan Celâl-zâde Mustafa'nın kardeşidir. Tıpkı ağabeyi Mustafa gibi Salih de, tarihe ait eserler yazmıştır. Bu gün bu her iki yazarın, gerek hayatları ve gerekse eserleri hakkında oldukça geniş bilgilere sahip bulunuyoruz. Ancak itiraf etmek gerekir ki, bunlardan hususiyle Salih'in Kanunî devri tarihine ait eserleri konusundaki bilgilerin büyük ölçüde düzeltilmesi ve bu konunun aydınlığa çıkarılması gerekmektedir. Nitekim Sayın Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı, son zamanlarda yayınlanmış olan bir araştırmasında bu yazımızın konusu olan eser için "bu isimde bir eseri henüz görülmemiştir" demek suretiyle ¹ bu konuda bir yazı yazılarak bilgi verilmesini zaruret haline getirmiştir. Bu sebeple bu yazımızda Salih'in sadece Kanunî devri tarihine ait eserleri ile ilgili meseleler üzerinde duracağız.

Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerine göre, Celâl-zâde Salih, Sultan Kanunî Süleyman'ın Belgrad, Rodos ve Mohaç seferlerinin tarihini yazmıştır. Kâtip Çelebi'nin ünlü eseri *Keşfu'z-Zunûn'* da bu konuda bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1838 yılında Leipzig Şehir Kütüphanesinde bulunan doğu yazmalarının kataloğunu hazırlamış olan H. O. Fleischer ile F. Delitzsch, Celâl-zâde Salih'in bu kütüphanede bulunan *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı bir eseri hakkında bilgi vermektedirler ². Türkçe ve 197 varak olan bu eser, H. 926/1520 -'

* Bu tebliğ, Türk Tarih Kurumu tarafından Kanunî Sultan Süleyman'ın 400'üncü ölüm yıldönümü dolayısıyla 7-10 Eylül 1966 tarihleri arasında İstanbul'da hazırlanmış olan seminerde okunmuştur.

¹ Bak. Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı, *Onaltıncı asır ortalarında yaşamış olan iki büyük şahsiyet: Tosyalı Celâl-zâde Mustafa ve Salih Çelebiler*, *Bellekten* XXII, 87 (1958), s. 429.

² Bak. H. O. Fleischer et F. Delitzsch, *Catalogus Librorum Manuscriptorum Qui in Bibliotheca Senatoria Civitatis Lipsiensis Asservantur, Cades Orientalium Linguarum*, Grimde MDCCCXXXVIII, p. 522, Nr. CCLXXXVIII (K.12).

den 935/1528 yılına kadar olan olaylar hakkında bilgi vermektedir. Böylece bu eserin Kanunî'nin cülûsundan itibaren bu devrin sekiz yıllık bir tarihi olduğu anlaşılmaktadır.

Bundan sonra da Gustave Flügel'in Celâl-zâde Salih'in *Rodos Kal'ası Fetihnâmesi* adı ile Viyana'da bulunan bir eseri hakkında bilgi verdiği görülmektedir³. Bursalı Mehmed Tahir ise, Celâl-zâde Salih'in Kanunî devri tarihi hakkındaki eserlerini aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

"*Tarih-i Budun-Budin* yani *Budapeşte*: Hatt-ı destiyle muharrer bir nüshası, Revan köşkü dolabındadır.

Fetih-nâme-i Rodos: Bir nüshası Viyana Kütüphanesi-i İmparatori'sinde vardır.

Mohaç-nâme: Sultan Süleyman-ı Kanunî'nin Mohaç seferini mübeyyin bir tarihidir"⁴.

Diğer taraftan 1924 yılında Felix Tauer'in *Dasitan-i Sefer-i Belgrad* adı ile Farsça bir *Tarih-i Sultan Süleyman*'ın bir kısmını, özet halinde Fransızca çevirisi ile birlikte metin olarak yayınladığını görüyoruz⁵. F. Tauer'in *Dasitan-i Sefer-i Belgrad* adı ile yayınlamış olduğu Farsça metin, İstanbul'da Millet Kütüphanesinde bulunan (bak. Hekimoğlu 764) bir yazmaya ait bulunmaktadır. Eserin tamamına ait diğer yazmalar da, gene İstanbul'da bulunmaktadır. (Bak. Ayasofya 3392; Üsküdar, Selim Ağa 769). F. Tauer, ayrıca bu yazmalar hakkında bilgiler vermekte, bunların birbirleri ile olan ilişkileri üzerinde durmaktadır. Bu bilgiler, hususiyle yazmaların içindekiler hakkında söylenenler, oldukça karışıktır. Bizim tesbit edebildiğimize göre, anonim bir eser olarak 3392 Nu. ile Ayasofya Kütüphanesinde bulunan yazma, *Kenzu'l Cevâhiri's-Seniyye F'il-Futûhâti's-Suleymâniyye* adını taşımaktadır. 190 varak olan bu yazmada, 926-936/1520-1530 yılları olayları hakkında bilgi verilmektedir. Selim Ağa Kütüphanesinde bulunan yazma ise, sadece 932-936/1526-1530 yılları olayları üzerinde durmaktadır.

³ Bak. G. Flügel, *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften ...*, Wien 1865, II, 216.

⁴ Bak. B. M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 279.

⁵ Felix Tauer, *Histoire de la Campagne du Sultan Süleyman Ier contre Belgrad en 1521 (Dasitan-i Sefer-i Belgrad)*, Prague 1924.

Celâl-zâde Salih'in tarihe ait eserleri hakkında Ord. Prof. Dr. Franz Babinger'in verdiği bilgileri ise, şöylece özetlemek mümkündür:

“*Tarih-i Budun*: yazma nüshası Topkapı Revan köşkünde.

Fetih-name-i Rodos: Yazarın *Münşeat*'ından alınmış olan bu yazı, Rodos adasının 929/1523 yılında fethini anlatmaktadır ve bu yıl içinde yazılmıştır. Viyana Millî Kütüphanesinde bir yazma nüshası bulunmaktadır.

Mohaç-name: Kanunî'nin Ağustos 1526 Mohaç zaferini anlatır”⁶.

Görülüşü üzere Prof. Babinger'in bu bilgileri Bursalı Mehmed Tahir'den naklen verdiği anlaşılmaktadır. Tıpkı Bursalı Mehmed Tahir gibi, o da, *Tarih-i Budun* adlı eser ile *Mohaç-name*'yi iki ayrı eser kabul etmiştir. Ancak fazla olarak Prof. Babinger'in H. O. Fleischer'den naklen Salih'in *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eseri hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Babinger'in belirttiğine göre, Salih, bu eserin girişinde Sultan Süleyman'ı ve sadrazamı İbrahim Paşa'yı övmektedir. Eser, 926-935/1520-1528 yılları olaylarını anlatmakta olup Süleyman'ın saltanatı zamanında ve açıkça ifade edildiği üzere Muharrem 935/Eylül-Ekim 1528 tarihinde hükümdar, Vize'den avdan dönerken yazılmıştır. Bundan sonra Babinger, Salih'in bu eserin Türkçe olduğunu unutarak bir not halinde F. Tauer'in yayınladığı yukarda adı geçen Farsça metin üzerinde durmakta, Tauer'in incelemiş olduğu yazmaların, Salih'in *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eserin birbirine bağli türlü tertipleri olabileceklerini ileri sürmektedir⁷. Ancak bundan sonra F. Tauer'in, adı geçen eserine ilâve olmak üzere, bir makale daha yazdığını görüyoruz. Tauer, bu kısa yazısında şöyle demektedir:

“1924 yılında Kanunî'nin 1521 Belgrad fethi ile ilgili kısmını yayınladığım anonim eserin 1529 Viyana kuşatması ile ilgili kısmını yayına hazırlarken eserin, Celâl-zâde Salih'in kaleminden çıkıp çıkmadığını kontrol etmek istedim. Bu sebeple bu anonim Farsça eseri, Celâl-zâde Salih'in Leipzig Şehir Kütüphanesinde ve İstanbul'da TSMK'nin III. Ahmed kısmında bulunan Türkçe *Tarih-i Sultan Süleyman*

6 F. Babinger, *Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke*, Leipzig 1927, s. 101.

7 Babinger, *Aynı eser*, s. 101, not 3.

adlı eseri ile karşılaştırdım. Bu karşılaştırma sonucunda anonim Farsça eserin yazarının, Celâl-zâde Salih olmadığı anlaşılmıştır. Zira her iki eser de, aynı yazarın kaleminden çıkmış olsa idiler, dil ayrılığına rağmen, gerek içindekiler ve gerekse üslûb itibarıyla her ikisi arasında uygunluklar bulunması gerekirdi. Türkçe eserde de metin arasında Farsça şiirler vardır. Ancak Farsça olan eserde Türkçede geçenlerin benzerini bulmak imkânsızdır. Sonra Celâl-zâde Salih'in Türkçe eserine nazaran Farsça eser, daha teferruathıdır. İşte bütün bu sebeplerle Celâl-zâde Salih'in Ayasofya 3392, Selim Ağa 769 ve Hekimoğlu 764 nularında kayıtlı yazmaların muhtevi bulunduğu eserin yazarı olması, çok küçük bir ihtimal dahilindedir"⁸.

Bu konu üzerinde son olarak Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı'nın dürdüğü görülmektedir. Celâl-zâde Mustafa ve Salih Çelebiler'e ait olan bir araştırmasında Sayın Profesör Uzunçarşılı, Celâl-zâde Salih'in Kanunî devri tarihine ait eserlerini aşağıdaki şekilde sıralamakta ve bu eserler hakkında ayrı ayrı bilgi vermektedir⁹:

1) - *Belgrad Fetihnamesi*: Bu konuda Sayın Uzunçarşılı, Salih Çelebi'nin 1521 Belgrad seferinden bahseden bir eseri olduğunu, kendisini yakından tanıyan ve meclisine devam eden Âşık Çelebi ve daha sonra tezkire yazmış olan Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin beyan etmekte olduğunu fakat kendisinin bu eseri görmediğini ifade etmektedir.

2) - *Rodos Fetihnamesi*: Salih'in böyle bir eseri olduğu gene Âşık Çelebi ile Hasan Çelebi tezkirelerinde zikredilmiştir. Uzunçarşılı, bu eserin bir nüshasının Viyana'da bulunduğunu F. Babinger ve A. S. Levend'in zikrettiklerini fakat kendisinin görmediğini söylemektedir. Ona göre, Âşık Çelebi'nin yazdığı üzere, Salih'in her halde böyle bir eseri olacaktır.

3) - *Tarih-i Feth-i Budun*: Salih'in bu eserinin kendi el yazısı ile olan nüshası, TSMK'sinde (Revan 1280) bulunmaktadır. Bunun diğer bir nüshası da, gene aynı kütüphanenin III. Ahmed kısmında (nu. 3096) bulunmaktadır. *Mohaç-name* adı ile kayıtlı bir başka nüsha-

8 F. Tauer, *Addition a mon ouvrage "Histoire de la Campagne du Sultan Süleyman Ier contre Belgrade en 1521"*, tirées de l'histoire de Süleyman Ier par Djelâlzâde Salih Efendi, *Archiv Orientalni*, vol. 7 (1935), No. 1-2, pp. 191-196.

9 İ. H. Uzunçarşılı, *Adı geçen makale*, ss. 428, 429.

sı da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindedir (Nu. 1285). Bir mukademededen sonra 30 destana ayrılmak suretiyle yazılmış olan eserin 24 destanında yazar, Kanunî'nin İstanbul'dan hareketi, Macaristan'a geçmesi ve muharebeden sonra muzaffer olarak Budin'e girmesini ve daha sonra da İstanbul'a dönüşünü anlatmaktadır. Bundan sonra gelen 5 destan ise, Anadolu'daki Alevî isyanı üzerine Sadrazam İbrahim Paşa'nın bu isyanı bastırmasını anlatmaktadır. Otuzuncu destanda ise Sultan Süleyman'ın Vize tarafına ava gitmesi hakkında bilgi verilmektedir.

Bu bilgileri veren Sayın Uzunçarşılı, sözü Salih'in *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eserine getirerek "Salih Çelebi'nin Budin tarihinin sonuna koyduğu yirmi beşinci destandan otuzuncu destana kadar olan kısım, *Tarih-i Sultan Süleyman* diye ayrıca bir eser telâkki edilmiş olmalıdır; filhakika bu sonraki destanların Budin fethi ile hiç bir alâkası yoktur" demektedir. Gerek bu eserin Sayın Uzunçarşılı'yı başka bir istikamette yani eserin müstakil bir telif olmaktan ziyade daha büyük bir eserin bir bölümü olabileceği istikametinde düşündürmesi gereken bu hüviyeti ve gerekse Fleischer'in adı geçen kataloğunun yayınlanmasından bu tarafa yukarıda yeri geldikçe üzerinde durulmuş olan araştırmalarda bahis konusu edildiği üzere Celâl-zâde Salih'in *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı bir eseri bulunduğu bilindiği halde, Sayın Uzunçarşılı'nın bütün bunlardan habersiz görünerek yanlış bir görüş ileri sürdüğü açıkça bellidir. Nitekim Sayın Uzunçarşılı, bu yanlış görüşünü Salih'in *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eseri hakkında ayrıca bilgi verirken daha açık bir şekilde ifade etmektedir. Şimdi onun bu sözleri üzerinde duracağız:

4 - *Tarih-i Sultan Süleyman*: Sayın Uzunçarşılı, bu madde altında aynen şöyle demektedir: "Bu isimde bir eseri henüz görülmemiştir. Bunun yukarıda zikredilen tarihleri olması muhtemel olduğu gibi biraderi Mustafa Çelebi'nin *Tabakat ül-memalik* adlı eserinin bunun olduğunun zannedilmesinden ileri gelmiş olmalıdır"¹⁰.

Yukarıda işaret edildiği üzere, Celâl-zâde Salih'in *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eserinin Leipzig Şehir Kütüphanesinde Kanunî'nin cülûsundan 935/1528 yılına kadar gelmekte olan bir nüshası bulunmaktadır ve bu eser ile ilgili olarak yanlış ve eksik bilgi vermelerine rağmen

10 İ. H. Uzunçarşılı, *Aynı makale*, s. 429.

men, Prof. Felix Tauer ve Ord.Prof. Franz Babinger tarafından yayında bulunulmuştur. İfade edildiği üzere Sayın Ord. Prof. Uzunçarşılı, bütün bu yayınlardan habersiz görünmektedir.

Böylece Celâl-zâde Salih'in Kanunî devri tarihi ile ilgili eserleri hakkındaki bilgileri ve bunlar hakkında ileri sürülmüş türlü görüşleri ortaya koymuş bulunuyoruz. Bütün bu değişik ve bazan da birbirleri ile çelişme halindeki görüşlerin, böylece belirtilmesinden sonra, şimdi de Celâl-zâde Salih'in Kanunî devri tarihi ile ilgili olarak kendisine atfedilen eserlerin gerçek durumunun açıklanmasına geçebiliriz.

Kanunî devrinde yetişerek muhtelif kadılık ve müderrislik hizmetlerinde bulunmuş olan Celâl-zâde Salih, edebî ve fikhî eserlerinden başka tarihe ait de eserler vermiş bir yazardır. Bildiğimize göre onun tarihe ait sadece iki eseri vardır. Bunlardan biri *Tarih-i Mısır*¹¹, diğeri de *Tarih-i Sultan Süleyman* adını taşımaktadır. Bu yazımızın konusu, Salih'in Kanunî devri tarihi ile ilgili eserleri olduğu için burada onun *Tarih-i Mısır* adlı eseri üzerinde durmayarak sadece *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eseri hakkında bilgi vereceğiz.

Celâl-zâde Salih'in Türkçe olarak kaleme aldığı *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eseri, Kanunî'nin cülûsundan yani 926/1520 tarihinden 935/1528 yılına kadar gelmektedir. Böylece bu eserin Kanunî devrinin sekiz yıllık bir tarihi olduğu anlaşılmaktadır. Bu eserin bir nüshası Leipzig Şehir Kütüphanesinde bulunmaktadır. 197 varak olan bu nüshanın sonunda:

"*Tarih-i Sultan Süleyman* 'an telif-i Celâl-zâde Salih Efendi" kaydı bulunmaktadır. Bu nüsha hakkında bilgi veren Fleischer, istinsah tarihi hakkında her hangi bir şey yazmamış olmasına rağmen, daha sonra bu nüshayı gözden geçirmiş olan Felix Tauer, bunun 935/1528 yılında yazılmış olduğunu kaydetmiştir¹². Bu kayda inanmak gerekirse, bu nüshanın müellif hattı ile olması ihtimali bahis konusudur. Fleischer, yazmanın içindekiler hakkında da fazla bilgi vermemiştir. Bu hususu, Tauer'in açıklamaları ile tamamlamak imkânı vardır. Onun verdiği bilgilere göre, bu nüshanın mukaddimesi, varak 7a'ya kadar gelmekte,

11 Bu eser ve bilinen yazma nüshaları hakkında bak. F. Babinger, *GOW*, 100; A. S. Levend, *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi*, Ankara 1956, s. 38; Uzunçarşılı, *Aynı makale, Belleten*, XXII (1958).

12 Bak. Tauer, *Addition a mon ouvrage ...*, *Archiv Orientâlni*, vol.7 (1935), Nr. 1-2, pp. 191-196.

buradan itibaren Sultan Süleyman'ın cülûsu anlatılmakta, adaleti övülmektedir. Varak 12b'de Canberd-i Gazâlî olayının anlatılması, 16b'de Kanunî'nin Belgrad seferinin, 47b'de Rodos seferinin, 67b'de de o sırada Mısırdaki ceryan eden olayların açıklanması başlamaktadır. Varak 92a'da yeni bir "ünvan" yani başlık açılmak suretiyle Mohaç seferinin anlatılmasına başlanılmaktadır. Bu konudaki açıklamalar, varak 176a'ya kadar devam etmekte ve buradan itibaren de Mohaç seferi sonunda Anadolu'da Türkmenlerin isyanı olayı üzerinde durulmaktadır. Bu konuda verilen bilgiler, varak 194a'ya kadar devam etmektedir. Varak 194a'dan itibaren eserin sonuna kadar üzerinde durulan konu hükümdarın Vize taraflarına ava gitmesi olayıdır. *Tarih-i Sultan Süleyman*'ın bu nüshası, aşağıdaki sözlerle başlamaktadır:

آلهی کیف أشکرک والشکر ایضا من نعمائك . . .

Sona erişi ise şöyledir:

بو دعانک قیلمئل رد سائلین مستجاب ایت یا مجیب السائلین.

Bu eserin tam olan başka bir nüshası hakkında bilgimiz yoktur. Ancak türlü kütüphanelerde, bu eserin bazı kısımlarına ait bir takım yazma nüshaların mevcut olduğu görülmektedir. Zaten daha önce de işaret edildiği üzere, Âşık Çelebi ile Hasan Çelebi, Celâl-zâde Salih'in Kanunî'nin Belgrad, Rodos ve Mohaç seferlerinin tarihlerini yazmış olduğunu zikretmişlerdir. Bu sebeptendir ki bir kısım araştırmacılar, Salih'in yalnız bu konularda eserleri olduğu üzerinde durmuşlar, bir kısım yazarlar da bunlara bir de ayrıca *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı bir eser eklemişlerdir. Gerçek olan ise, aslında sadece bir eserin ve bu eserin muhtelif kısımlarının muhtelif istinsahlarının bulunmasından ibaret idi. Bunlara ilâve olarak Felix Tauer'in *Tarih-i Sultan Süleyman* adı ile üzerinde durduğu ve hususiyle Franz Babinger'in doğru olmayan bir takım fikirler ileri sürmesine sebep olan eser ise, Farsça idi. Bu eserin Celâl-zâde Salih'in kaleminden çıkmış olması ihtimali de kuvvetli görünmüyordu. Nitekim bu Farsça eserin Salih'in telifi olabileceği fikrini ortaya atmış olan Felix Tauer, daha sonra yazdığı kısa bir makalede bunun doğru olmadığını, Celâl-zâde Salih'in bu Farsça eserin yazarı olmasının çok küçük bir ihtimal bulunduğunu açıklıyordu. Kanunî'nin cülûsundan yani 926/1520 tarihinden 936/1529 tarihine kadar gelen olaylar üzerinde duran bu anonim Farsça *Tarih-i Sultan Süleyman*'ın yazarının kim olduğu meselesi bu gün için halledilmiş değildir ve ayrı bir araştırmanın konusu olacak bir niteliktedir. Eserin Ce-

lâl-zâde Salih'in kaleminden çıkıp çıkmadığı meselesi bir defa daha gözden geçirilebileceği gibi, bunun bir vesile ile daha önce de ifade ettiğimiz üzere¹³, Salih'in ağabeyi Celâl-zâde Mustafa'nın *Şahname-i Hümayûn* adlı eseri olup olamayacağı üzerinde de durulabilir. Bu yazımızın konusu olan Türkçe *Tarih-i Sultan Süleyman*'ın bazı kısımlarına ait bir takım yazmalar bulunduğu, biraz önce de ifade ettiğimiz üzere, bilinmektedir. Ancak yazımızın başından itibaren görülebileceği üzere, bunlar müstakil eserler olarak kabul edilmişlerdir. Nitekim bu eserin Kanunî'nin Mohaç seferine ait olan üç yazma nüshasından, hususiyle birinin durumu, bunun müstakil bir esermiş gibi kabul edilmesini haklı gösterecek bir nitelik taşımaktadır. Bu yazma nüshadan ikisi, TSMK (Revan 1280; III. Ahmed 3096)'nde, diğeri de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır (bak. T 1285). Bu yazmalarda ele alınan konu 932-935/1526-1528 yıllarına ait olaylar olup, olayların açıklanmasına 932/1526 yılında Macaristan seferi için harekete geçilmesi ile başlanılmakta, o zamana kadar Macaristan ile niçin iyi geçinilmediğinin sebepleri üzerinde durulmaktadır. Daha sonra Varadin ve Oyluk kalelerinin alınmaları ve nihayet Mohaç zaferinin kazanılması ve zaferden sonra İstanbul'a dönüş, oldukça teferruatlı bir şekilde ele alınmakta, bundan sonra da, o sırada Anadolu'da çıkmış olan Türkmenlerin isyanı hakkında bilgi verilmektedir. Bu yazma nüshaların ihtiva ettikleri olayların son başlığını, Anadolu'da isyanların genişlemesi üzerine oraya gönderilmiş olan Vezir-i Azam İbrahim Paşa'nın geri dönmesinden önce Kanunî Süleyman'ın 935/1528 tarihinde Vize taraflarında ava gitmesi olayı teşkil etmektedir. Bunlardan Revan nüshasının sonunda ise bu nüshanın yazılışının "Evâsıt-ı Zilhicce 936"/Ağustos ortaları 1530 tarihinde İstanbul'da Salih b. Celâl elinde tamamlandığı kaydedilmiş bulunmaktadır. Varak 80b'de bulunan bu kayıt aynen şöyledir: "...Bu evrakın kitabet-i pür-kusûru münşi-i hakîri Salih b. Celâl elinde tamam olub tarih-i hicretin dokuz yüz otuz altı senesi evâsıt-ı zilhicce-i mübarekede daru's-saltana İstanbul'da vaki' oldu."

İşte bu kayıt, bu yazmanın konusu olan olayların müstakil bir eser hüviyeti ile ele alınmış olduğunu düşündürmektedir. Böylece de Celâl-zâde Salih'in *Süleyman-nâme (Tarih-i Sultan Süleyman)* adlı eserini meydana getiren konuların, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin verdikleri bilgilere de uygun bir şekilde, ayrı ayrı müstakil eserler

13 Bak. H. G. Yurdaydın, *Kanunî'nin cülûsu ve ilk seferleri*, Ankara 1961, s. 15, not 84.

gibi kaleme alınmış olduklarını düşünmek mümkün olmaktadır. Ancak bu konuda kesin bir sonuca varabilmek için *Süleyman-nâme*'nin Leipzig nüshasının yazılış tarihinin bilinmesi gerekmektedir. Bu nüshanın, Salih'in müstakil olarak kaleme almış olması mümkün Kanunî'nin Belgrad, Rodos ve Mohaç seferlerine ait eserlerinin sonradan bir müstensih tarafından bir arada yazılmış bulunmasından meydana gelmiş olması, akla gelebileceği gibi, eğer F. Tauer'in dediği gibi gerçekten bu nüsha 935/1528 tarihinde yazılmış ise, o zaman da, eserin, başlangıçta bir bütün teşkil edecek şekilde yazıldığına, Kanunî'nin sadece bir seferi üzerinde duran diğer yazma nüshaların, asil eserden muayyen maksatlar için sonradan kopye edilmiş olabileceklerine inanmak gerekecektir. Nitekim daha sonra üzerinde durulacağı üzere, gerek bu Revan nüshasının başında ve gerekse eserin sadece Rodos seferi üzerinde duran Viyana nüshasında (bak. Nat. Bibl., H.O. 159, varak 19b) bu Rodos kal'ası fetihnamesinin "Celâl-zâde merhum Salih Efendi'nin Münşeât'ından ... Musannif nüshasından ..." yazılmış olduğunun kaydedilmiş bulunması, bu görüşü destekler mahiyettedir. Aynı şekilde eserin Mohaç seferine ait olan kısmını, hususî bir maksat için bizzat yazar da, 936/1530 yılında istinsah etmiş olabilir.

Diğer taraftan bu vesile ile üzerinde durulması gereken diğer bir husus da şudur: Üzerinde durduğumuz bu üç nüshanın hiç birinde de metin içinde şu veya bu şekilde eserin adı kaydedilmiş değildir. Bu da, bu nüshaların müstakil bir telifte ait olmaktan çok, asil eserden istinsah edilmiş olduklarını göstermektedir. Ancak yazmaların muhteviyatına bakılarak sonradan isimleri ilâve edilmiştir. Meselâ Revan nüshasının boş olan varak 1a'sında bu eserin adı, "*Tarih-i Budin*", "*Kitab-ı Tarih-i Budin*", "*Tarih-i Feth-i Budin*"; III. Ahmed nüshası, "*Menâkib-ı Sefer-i Ungurus*"; İstanbul Üniversitesi nüshası ise "*Mohaç-nâme*" olarak kaydedilmiş bulunmaktadır. Bu şekilde aynı eserin değişik isimler altında kaydedilmiş bulunmasının da, bir takım yanlışlıklara sebep olduğu malûmdur. Gerek Bursalı Mehmed Tahir'in ve gerekse Ord. Prof. Babinger'in Celâlzade Salih'in hem "*Tarih-i Budin*" hem de "*Mohaç-nâme*" adlı iki ayrı eserinden bahsetmelerinin sebebi, bu olsa gerektir.

Şimdi de bir karşılaştırma imkânı vermek üzere bu yazmaların başlangıç ve sona eriş cümlelerini sunacağız.

Revan nüshası varak 1b'de aşağıdaki sözlerle başlamaktadır:

الهي كيف اشكرك والشكر ايضاً من نعمائك . . .

Varak 80b'de bulunan sona eriş cümlesi ise şöyledir:

« . . . آرایش اولومشدر. بو اوراقلك كتابت پر قصورى منشى حقيرى صالح بن جلال الله تمام اولوب تاريخ هجرتك طقوز يوز اوتوز آلتى سنهسى اواسط ذى الحجه مباركهده دارالسلطنة استانبولده واقع اولدى. رحمت اول كريمك جاننه كه بو فقيرى دعای خيرله ياد ايله.»

Görüldüğü üzere burada bu nüshanın, yazarın hattı ile olduğu hususu da kaydedilmiş bulunmaktadır. Burada dikkati çeken diğer bir özellik de, gerek bu nüshanın ve gerekse bu nüshanın aynı olan üzerinde duracağı-mız diğer iki yazmanın başlangıç cümleleri ile *Tarih-i Sultan Süleyman*'-ın başlangıç cümlelerinin aynı olmasıdır. Durum böyle olunca diğer iki nüshanın başlangıç cümlelerini kaydetmiyerek biraz farklı olan sona eriş cümlelerini vereceğiz: III. Ahmed nüshası aşağıdaki beyit ile sona ermektedir: « . . . بودعائك قلمه غيل رد سائلين مستجاب ايت يا مجيب السائلين » Bu sona eriş cümlesi *Tarih-i Sultan Süleyman*'ın sona eriş cümlesi ile uygunluk halindedir. Üniversite Kütüphanesi nüshasının sona eriş cümlesi ise şöyledir: « . . . قلم ثعباندرر كويا الله بر معجزه كوسترر فرعون خصمه » Bu beyit, biraz önce sona erişine ait bir kaç cümle verilen Revan nüshasının sonlarında bulunmaktadır. Ancak Revan nüshasında bu beyitten sonra mensur bir ilâve ile istinsah kaydı bulunmaktadır.

Celâl-zâde Salih'in eserinin sadece Rodos seferine ait olan bir yazma nüshası Viyana'da (bak. Nat. Bibl., H.O. 159) bulunmaktadır. Bu nüsha hakkında Flügel bilgi vermiştir. Bu yazma nüshayı biz de gözden geçirmek imkânını bulduk. Bu yazma iki ayrı eserden ibaret bir dergi durumundadır. İlk eser, *Kostantıniyye Fetih-nâmesi* adını taşımaktadır. Bu eser, Flügel'in tahmininin aksine olarak Celâl-zâde Salih'in değil, Tacî-zâde Cafer Çelebi'nin telifidir. Bu ilk eserin de Salih'in telifi olabileceğini düşündüren, iç kapaktan sonraki ikinci boş sayfada bulunan aşağıdaki kayıt olsa gerektir:

“*Darussaltanati*’s- seniyye *Kostantıniyyetu*’l-mahmiyye fetihnamesidir ve Rodos kal’ası fetihnamesidir. Hurrîre ‘an yedi’l ‘abdi’l fakîr Kâtib ‘Abdullah ‘Adnî (Adanî) ?.

Celâl-zâde merhumun inşay-i mergubudur ve elfâz-ı dür-eşanlarıdır. Musannif nüshasından yazılmıştır”.

Celâl-zâde Salih'in eserinin Rodos seferi ile ilgili olan kısmına ait bulunan ikinci eser, yazmanın 19a-39a varakları arasında işgal etmektedir. Boş olan varak 19a'da sadece bu kısmın, yazarın münşeatından olduğunu bildiren aşağıdaki kayıt bulunmaktadır:

“Celâl-zâde merhum Salih Efendinin münşeatından Rodos kal'ası fetihnamesidir”.

Varak 19b'de ise «... تا سلطان نفس ناطقه' قدس آشیان داعیه' استكمال احوال انسان...» şeklindeki başlangıç cümlesi ile asıl konuya girilmektedir. Yukarıda işarettiğimiz ve sonradan ilâve edilmiş oldukları belli olan satırlardan başka eserin adı ile ilgili her hangi başka bir kayıt mevcut değildir. Bu husus, bu yazmanın asıl eserden sonraları istinsah edilmiş olduğunu ve “Rodos kal'ası fetih-namesi” şeklindeki adın da konuya bakılarak müstensih tarafından yazılmış bulunduğu hususunda şüphe bırakmamaktadır.

Bu hususların böylece tesbitinden sonra şimdi de bu kısmın mahiyeti hakkında kısaca bir kaç söz söyleyebiliriz: Celâl-zâde Salih'in eserinin Kanunî'nin Rodos seferi ile ilgili olan bu kısmı, eserin Mohaç seferi üzerinde duran kısmı gibi teferruatlı değildir. Daha çok bir özet karakteri taşımaktadır. Ayrıca olayların tam manasıyla anlatılmasından çok, tasvirlerle, şahsi bir takım görüşlere yer verildiği görülmektedir. Bu bakımdan eserin, edebî bir özellik taşıdığı söylenebilir. Buna rağmen verdiği tarihler, umumiyetle doğrudur. Diğer taraftan bu kısmın üslûb itibariyle Bostan Çelebi'nin ünlü *Süleyman-nâme*'sine büyük bir benzerlik gösterdiği dikkati çekmektedir. Gerçi ifade ettiğimiz üzere, Salih'in eseri, Bostan Çelebi'nin eseri ile karşılaştırıldığı zaman, hiç değilse bu kısmın, tarihî olayların teferruatına girmek bakımından ne kadar kısır bulunduğu derhal anlaşılacaktır. Ancak Salih'in eserinin ağır basan edebî karakteri yanında, Bostan'ın cümlelerine çok benzeyen bir takım ifadeleri de ihtiva ettiği görülmektedir. Bu husus, o kadar bellidir ki aynı olaylar anlatılırken, çoğu zaman, söylediklerini bir esasa dayandırma veya destekleme yolunda her iki yazarın da, hemen hemen aynı âyetleri zikrettikleri görülmektedir. Burada bir mesele ortaya çıkmaktadır. Her ikisi de çağdaş olan yazarlarımızdan hangisi hangisinden faydalanmıştır? Kesin olarak bildiğimize göre, Bostan Çelebi, Kanunî'nin cülûsundan 949/1542 yılına kadar gelen eserini, kısım kısım yazmıştır. Bu eserin 926-929/1520-1523 yılları olayları üzerinde duran ilk kısmı, gene kesin olarak bildiğimize göre, 929-930/1523-1524 yıllarında kaleme alınmış bulunuyordu. Celâl-zâde Salih'in ise, eserinin tamamını veya her hangi bir kısmını 935/1528 yılından önce yazmış olduğuna dair bir bilgimiz yoktur. Bu bakımdan hiç değilse şimdilik Celâl-zâde Salih'in eserinin Rodos seferi hakkındaki kıs-

minı yazarken Bostan Çelebi'nin eserinden faydalanmış olduğunu kabul etmek gerekecektir¹⁴.

Celâl-zâde Salih'in *Süleyman-nâme*'sinin diğer kısımlarına ait her hangi başka bir yazma eserin varlığından son zamanlara kadar habermiz yoktu¹⁵. Sayın Agâh Sırrı Levend, *Gazavat-nâmeler...* hakkındaki eserinin sonuna yaptığı küçük bir ilâvede kitapçı Raif Yelkenci'nin delâletiyle Salih'in *Leylâ vü Mecnun* adlı mesnevîsi ve *Münşeât*'i ile birlikte *Belgrad Fetih-nâme*'sinin eline geçmiş bulunduğunu haber vermektedir. Bu nüshayı incelemek fırsatını bulamadığımız için bu yazma hakkında her hangi bir şey yazmamız maalesef mümkün olmamıştır.

14 Celâl-zâde Salih, *Rodos Kal'ası Fetihnamesi*, Viyana, Nat. Bibl., H.O. 159/2, varak 23a'dan itibaren verilen bilgilerin Bostan Çelebi'nin eserinin Rodos seferi ile ilgili kısmıyla karşılaştırılması, bunu açıkça belli etmektedir.

15 Celâl-zâde Salih'in *Süleyman-name*'si adı ile Konya'da İzzet Koyunoğlu Müzesi'nde de bir nüsha bulunmaktadır. Her ne kadar bu nüshanın iç gömleğinde ve sonunda, başka bir kalem tarafından daha sonra yazıldığı belli olan, eserin telifinin Celâl-zâde Salih'e ait olduğu hakkında iki kayıt bulunmakta ise de, yaptığımız karşılaştırmalar sonucunda, bunun, Kemal Paşa-zâde'nin *Tevârih-i âl-i Osman* adlı eserinin onuncu defterinin sadece 932/1526 Mohaç seferi üzerinde duran bölümü olduğu kesin bir şekilde anlaşılmıştır. 63 varak alan bu *Mohaç-name* nüshası, 978/1570 yılında istinsah edilmiştir. Bu vesile ile Sayın İzzet Koyunoğlu'na teşekkür ederim.